

ضعف سیاسی خراسان

در دوره حاکمیت نادر

به کوشش: علی اکبر علی اکبری بایگی

علی اکبری بایگی، علی اکبر
وضعیت سیاسی خراسان در دوره جانشینان نادر / به کوشش علی اکبر علی اکبری بایگی . -
مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۲،
ISBN 978-964-971-590-2
۲۷۲ص.

فیا.
کتابنامه به صورت زیرنویس.
۱. خراسان سیاست و حکومت، ۱۱۴۸ - ۱۲۱۸ ق.
الف. بنیاد پژوهشهای اسلامی. ب. عنوان.
۱۳۹۱ ع ۸ / ۳۷، DSR ۲۰۱۷
کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
۲. ایران - تاریخ - افساریان ۱۱۴۸ - ۱۲۱۸ ق.
۹۵۵/۳۴۳
۳۰۲۴۸-۶

وضعیت سیاسی خراسان در دوره جانشینان نادر

به کوشش علی اکبر علی اکبری بایگی
ویراستار علمی: دکتر رجبعلی یحیی

ویراستاران ادبی: سید ابوالقاسم موسوی - سید مهدی محمدی
چاپ اول: ۱۳۹۲ / ۱۵۰۰ نسخه، رقعی / قیمت ۷۰۰۰۰ ریال
چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۹۱۷۳۵-۳۶۶

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۲۲۳۰۸۰۳
فروشگاههای کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۳۳۰۲۹

فهرست مطالب

مقدمه	۷
بررسی و نقد منابع	۱۳

فصل اول: خراسان

حدود خراسان در گذر تاریخ	۳۱
--------------------------------	----

فصل دوم: سقوط صفویه و ظهور نادر

درآمد	۳۹
۱- سقوط صفویه	۴۲
۲- ظهور نادر	۵۲
۳- انزوای نادر	۵۸
۴- قتل نادر	۶۴
۵- عوامل زوال دولت نادر	۶۸
الف) انتقال سلطنت	۷۰
ب) سیاست مذهبی نادر	۷۷
ج) سخت‌گیری‌های مالی نادر	۸۱
د) دسیسه‌های دولت عثمانی	۸۹

۴..... وضعیت سیاسی خراسان در دوره جانشینان نادر

فصل سوم: جانشینان نادر

درآمد..... ۹۱

۱- علیقلی میرزا (جمادی الثانی ۱۱۶۰ - شوال ۱۱۶۱)..... ۹۴

۲- ابراهیم میرزا (ذی حجه ۱۱۶۱ - صفر ۱۱۶۲)..... ۱۱۲

۳- شاهرخ (دوره اول، شوال ۱۱۶۱ - محرم ۱۱۶۳)..... ۱۲۱

۴- سلیمان ثانی (محرم ۱۱۶۳ - ربیع الثانی ۱۱۶۳)..... ۱۳۰

۵- شاهرخ (دوره دوم، ربیع الثانی ۱۱۶۳ - ۱۲۱۰)..... ۱۴۴

۶- نصرالله میرزا..... ۱۵۱

۷- نادر میرزا (۱۲۱۰ - ۱۲۱۸)..... ۱۵۵

فصل چهارم: پاکدگی یاسه در خراسان

درآمد..... ۱۶۸

۱- تربت حیدریه..... ۱۷۲

۲- نیشابور..... ۱۷۷

۳- چناران..... ۱۷۹

۴- خیوشان..... ۱۸۰

۵- طبس..... ۱۸۱

۶- سبزوار..... ۱۸۲

فصل پنجم: روابط یاسه جانشینان نادر

با کانون های قدرت

درآمد..... ۱۸۴

۱- درانی ها..... ۱۸۶

۲- زندیه..... ۲۰۷

۳- قاجاریه..... ۲۱۴

۴- خان های آسیای مرکزی (ماوراءالنهر)..... ۲۲۷

فصل ششم: فرجام کار

درآمد.....	۲۳۹
۱- خروج ایالات ایران از تحت نفوذ افشاریه.....	۲۴۲
۲- وضعیت دیوان سالاری افشاریه.....	۲۴۹
۳- بازماندگان نادر.....	۲۵۵
نتیجه.....	۲۵۹
کتابنامه.....	۲۶۳

مقدمه

تحولات سیاسی ایران در قرن دوازدهم هجری بسیار گسترده و متنوع بود. در ربع دوم آن سده قدرت صفویه از داخل و خارج به منازعه طلبیده شد و ملک ایران از هرسو در خطر افتاد. آشوب و اضطراب کشور را فراگرفت و امنیت و اسایش رخ برتافت. در هرگوشه از کشور سری و سرداری داعیه‌دار شد و نظام ملوک‌الطوایف در مملکت حاکم شد. روس‌ها و عثمانی‌ها نیز که بر ضعف دولت صفویه آگاه شده بودند، بخش‌هایی از کشور را تصرف کرده، آن‌جا را ملک طلق خود تلقی می‌کردند. ازبک‌ها و ترکمانان نیز به خراسان هجوم آورده، مردم را به اسیری می‌بردند یا مال و اموال آن‌ها را غارت می‌کردند. افغان‌های غلزی هم، بخش‌های وسیعی از مرکز ایران و از جمله دارالسلطنه اصفهان را تصرف کرده، صاحب تاج و تخت شده بودند. ظهور نادر و تلاش‌های او برای بازگرداندن سرزمین‌های از دست‌رفته و سرکوب

۸..... وضعیت سیاسی خراسان در دوره جانشینان نادر

مدعیان داخلی و خارجی سبب ترمیم بسیاری از گسیختگی‌ها شد و کشور دوباره سامانی مستقل یافت.

نادر پس از آن‌که بر اهمیت کار خود در انتظام امور کشور واقف شد و در عین حال رقیبی جدی در مقابل خود ندید، تصمیم به انتقال سلطنت گرفت و مدعی تاج و تخت شد. اما از آنجا که مردم ایران هر کسی را برای پادشاهی لایق نمی‌دانستند و نادر هم از این نکته آگاه بود، کارگزاران او تدبیری اندیشیدند و بزرگان ایران را برای مشورت در امر سلطنت به دشت مغان فراخواندند. برگزیدگان مردم از دور و نزدیک در صحرای مغان گردآمدند و به اجبار یا به رغبت، نادر را به پادشاهی برگزیدند و محضری را در این خصوص تأیید کردند. با وجود این‌که خلع صفویه و انتقال سلطنت به نادر مورد تأیید همه مردم نبود، در آن برهه به سبب خستگی مردم از ناملایمات، انتظار می‌رفت که دیگر هیچ‌و‌مرج دوره قبل تکرار نشود و اوضاع کشور به حالت عادی برگردد؛ اما عوامل مختلفی سبب شد که نادر در قبال مردم ایران سیاست درستی را پیشه نکند و فرجام کار چنین شد که در اوج قدرت و توانایی، مهور قهر کسانی شود که روزگاری در رکابش فداکاری می‌کردند و سرسختانه می‌جنگیدند. پس از آن، حوادثی که با مرگ نادر در ایران به وقوع پیوست، دامنه‌ای گسترده‌تر و شکل پیچیده‌تری پیدا کرد.

به هر صورت تلاش‌های نادر در برگرداندن اقتدار دوباره کشور، مقدمه تشکیل سلسله افشاریه شد؛ اما این به‌رغم تأثیری که در سرنوشت سیاسی ایران داشت به‌طور شایسته بررسی نشده و اگر هم تحقیقاتی صورت گرفته، برای ادای حق مطلب کافی نبوده و بیشتر دوره نادر را پوشش داده و به دوره امارت جانشینان او که مدت زمان درازتری داعیه داشتند، توجه کمتری شده است.

شاید در نگاه اول چنین به نظر آید که چهل روز سلطنت سلیمان ثانی، چه مایه‌ای برای تحقیق و تفحص می‌تواند داشته باشد یا چند روز داعیه سلطنت ابراهیم میرزا در آذربایجان متضمن چه معنایی است. اما حقیقت این است که در این ایام کوتاه، تحولات شگرفی صورت گرفت که باید به اهمیت آن‌ها توجه کرد، نه به دوره کوتاه سلطنت یک مدعی. تحولات سیاسی ایران را پس از مرگ نادر تا استقرار کامل دولت قاجاریه در خراسان از جنبه‌های گوناگون می‌توان بررسی و تحلیل کرد، اما بررسی سرنوشت بازماندگان نادر و جانشینان او و طریق ملک‌داری آن‌ها، خود موضوعی قابل توجه و بررسی است.

در این تحقیق با استناد به متون تاریخی، ادبی و جغرافیایی، جریانات مختلف مربوط به موضوع، در شش فصل بررسی شده است.

۱۰ وضعیت سیاسی خراسان در دوره جانشینان نادر

در فصل اول، بحثی اجمالی در مورد خراسان دنبال شده و سعی شده است حدود و مرزهای خراسان با استناد به متون تاریخی و جغرافیایی دوره‌های مختلف تاریخی معلوم شود.

در فصل دوم وضعیت سیاسی ایران در آستانه قتل نادر توصیف و تحلیل شده و علل سقوط حکومت وی به اجمال بررسی گردیده است.

در فصل سوم، جانشینان نادر و امرای خراسان، شرح حکمرانی علیقلی خان، برادرزاده نادر، ابراهیم میرزا، برادرزاده دیگر وی، نیز شاهرخ، نواده او، منازعه میرزا محمد مرعشی صفوی، معروف به شاه سلیمان ثانی و کورکردن شاهرخ و امارت دوباره شاهرخ و سپس کروفر نصرالله میرزا و نادر میرزا، فرزندان شاهرخ، آمده است. این‌ها کسانی بودند که پس از مرگ نادر میرانش را سرپرستی کردند.

در فصل چهارم این فصل وضعیت امرای مستقلی که در شهرهای مختلف خراسان حکومت داشتند و مناسبات آن‌ها با یکدیگر، با جانشینان نادر و همچنین کانون‌های قدرت، بررسی شده است.

در فصل پنجم روابط سیاسی جانشینان نادر با کانون‌های قدرت که عبارت از درانی‌ها، زندیه، قاجاریه و خانات آسیای مرکزی است به بحث گذاشته شده است.

در فصل ششم، روند خروج ایالات ایران از تحت نفوذ افشاریه و وضعیت دیوان‌سالاری افشاریه بررسی شده است. چنان‌که از گزارش‌های تاریخی برمی‌آید، حتی پیش از قتل نادر زمینه آشوب و طغیان مردم در گوشه و کنار مملکت پهناور ایران علیه کارگزاران دولت افشاری فراهم شده بود؛ اما قتل وی به تحولاتی که در شرف وقوع بود سرعت بیشتری داد و می‌توان گفت که اگر او کشته نمی‌شد، کشور گرفتار طغیان داخلی می‌گردید. سپاهی که نادر برای قلع و قمع طغیان‌های داخلی و تعرضات خارجی در دوره شاه تهماسب دوم تشکیل داده بود، در دوره‌ای که خود او بر تخت سلطنت نشست جز در مقطع کوتاهی کارآیی لازم را برای سرکوب اعتراضات جدید داخلی نداشت. از همین رو بود که نادر در اواخر عمر خود، به طور ناگهانی با طغیان‌هایی روبه‌رو شد و نتوانست آن‌ها را سرکوب کند؛ زیرا او دیگر حتی به سرداران و نزدیکان خود نیز اعتمادی نداشت. پس از مرگ نادر ایالت‌های ایران به حکم‌ها و فرمان‌های علیقلی میرزا و ابراهیم میرزا به سردی پاسخ دادند و نفوذ فرستادگان آن‌ها نیز در میان مردم کاهش یافت؛ هرچه زمان می‌گذشت ایالت‌های مختلف و حتی گاه شهرهایی که فرد بانفوذی در آنجا حضور داشت ادعای استقلال کردند و فرستادگان افشاری را از دیار خود بیرون راندند.

در دوره اول سلطنت شاهرخ به سبب انتساب او از طرف مادر به صفویه هنوز امیدی به احیای قدرت افشاری می‌رفت، اما پس از خلع او از سلطنت و به سلطنت رسیدن سلیمان ثانی که قدرت خود را ادامه سلطنت صفویه می‌دانست و به‌ویژه پس از این‌که وی نیز از سلطنت خلع گردید و شاهرخ دوباره بر اریکه سلطنت نشست و معلوم شد شاهرخ نابیناست، دیگر کسی از حاکمانی که در مشهد داعیه سلطنت داشتند اطاعت نمی‌کرد. حتی در خراسان نیز افشاریه نفوذ تام و تمامی نداشتند؛ زیرا در هر شهری از این ایالت، صاحب‌نامی قدرتی تشکیل داده و قلعه‌ای ساخته بود و حکومتی مستقل داشت و به جرئت می‌توان گفت که قدرت و نفوذ بعضی از این سرداران از قدرت و نفوذ جانشینان نادر در مشهد بیشتر بود.